

Nézd, Vali, a flaša plival!

„Rácsodálkoztam az írott horvát nyelv szépségére és népünk vallásosságára”

Népek, nemzetek, emberek és nyelvek barátságáról vall a főcím – még ha talán közvetett módon is. Az egyszerre magyarul és horvátul elhangzó felszólítás máig emlékezetes **Bacsmai László** (Ladislav Bačmai), Szekszárd római katolikus plébánosa számára, aki gyermekkorában egy kis rokonnal érkezett ezen a keveréknyelven. A részletek, az előzmények és a gyökerek adta többletértékek tárnak fel az alábbi önvallomásból.

Rajzfilmek a jugoszláv tévében

A Dráva menti kis faluban Drávasztarán – horvátul Starin – nevelkedtem. A szüleim is mindketten horvátok, ebből következően az én anyanyelvem is horvát. Ezen tanultam meg beszélni, más nyelvet nem is hallottam magam körül, hiszen a falut szinte teljes egészében horvátok lakták.

Egyszer egy rokon kislány nyaralt nálunk. Ő csak magyarul tudott, én csak horvátul és együtt játszottunk. Mivel éppen építkezés zajlott, üres sörösüveget úsztattunk a fürdőkádban, ahol hűlt az innivaló. Azóta vált szólássá, amit akkor mondtam: – Nézd, Vali, a flaša plival! Azt akartam kifejezni magyarul, hogy úszik a sörösüveg.

Mivel a falunkban nem volt óvoda, kisgyermekkoromban a nagymamám vigyázott rám. Csak horvátul beszélt. Tőle tanultam meg a horvát imákat, népdalokat és szent énekeket. A szüleimmel is horvátul beszéltem. Édesanyámmal a mai napig is csak horvátul beszélgetünk, akár én megyek haza, akár ő jön hozzám. Csak akkor váltunk magyarra, ha olyan rokon vagy ismerős van a körünkben, aki nem tud horvátul.

Az iskolai előkészítőn kezdtem el magyarul tanulni. Eleinte nem volt könnyű, de a tanító néni értette a nyelvet, így amit nem tudtam magyarul, azt horvátul mondhattam. Gyermekkoromban a jugoszláv tévécsatornákon jó rajzfilmek mentek, azokat szívesen néztem és számomra természetes volt, hogy értem. Meg sem fordult a fejemben, hogy esetleg vannak olyanok, akik nem tudnak horvátul. Gyakran mondták akkoriban a Dráva mentére, hogy ez a vidék külön köztársaság. Sajnos, manapság a horvát lakosság száma nagyon megcsappant és a betelepültek zöme nem beszél horvátul. Így aztán főleg a fiatalabbak már a magyart használják, bár értik a horvátot is.

„Határsértő Béla” a Dráva partján

Az orosz nyelv tanulásában komoly könnyebbséget jelentett a horvát tudásom. Annak ellenére, hogy az általános iskolában a betűkön kívül nem tanultunk mást oroszból, a győri bencéseknel a kezdeti nyelvtani nehézségek után nagyon belejöttem ebbe

Bacsmai László
a Kraljica mira
– Béke királynéja –
című imakönyvvel

Szeri Árpád felvétele

az ugyancsak szláv nyelvbe. Annyira, hogy abból is érettségiztem.

A jugoszláv tévét ugyan néztem, de gyermekkoromban nem jártam az egykori Jugoszláviában. Sőt! Bár a Dráva közvetlen közelében laktunk, de abban az időben, talán ha kétszer láttam ezt a határfolyót. A partja határsáv volt és külön engedély kellett ahhoz, hogy odamehessünk. A pecásoknak adtak ilyen engedélyt, de én nem jártam horgászni. Egy kicsit furcsa volt, hogy a falunk végén folyik a Dráva és mi nem mehetünk oda. Emlékszem, amikor öcsém 6-7 éves volt és a szomszéd gyerekekkel arrafelé játszottak, átmentek a felgereblyézett határsávon. Ezt mi nem tudtuk, csak vasárnap éppen a mise előtt jöttek a határőrök és elvitték őket azokkal a cipőikkel együtt, amelyekkel átlépték a határsávot. A lábbelikre az azonosítás miatt volt szükség. Már javában folyt a mise, amikor öcsém a ceremónia közepén megjött és büszkén végigvonult a templom, majd helyet foglalt az első padban, ahol ülni szokott. A plébános ekkor nevezte el az öcsémet Határsértő Bélának.

A horvát szóra megenyhült határőr

Kispapként voltam először az akkori Jugoszláviában. A Kotori-öbölben egy szigeten nyaraltunk, mi, magyarországiak együtt a szabadkai kispapokkal. Ők magyarok voltak, tehát velük nem kellett horvátul beszélni, de általában véve, amikor a határt átlépek, soha nem éreztem – és nem érzem magam most sem – külföldinek. Értem és beszélem a nyelvet, ez pedig biztonságot ad.

Ezen az első úton látogattam meg több horvátországi Mária kegyhelyet és eljutottam egy fél napra Međugorjéba is. Ez a település Bosznia-Hercegovinában van. A többi külföldi kegyhely közül – mint Lourdes vagy Fatima – itt érzem magam legjobban otthon: értem a misét, a prédikációt és otthonosan mozgok. Međugorje annyira belopta magát a szívembe, hogy meg sem tudom számolni, hányszor jártam itt. Az utóbbi években évente kétszer is felkeresem ezt a helyet.

Egyszer, hazafelé jövet a horvátok félreállítottak minket a határon. Itt hangzott el az a párbeszéd, melynek egy horvát határőr és jómagam voltam a főszereplője.

Határőr: – *A sad će malo čekati mađarska grupa, kao očekivaju i mađarski policajci naše hrvate.*

Én: – *Oni očekivaju ne samo hrvate, nego i nas mađare.*

Határőr, némi rácsodálkozás után: – *Ako je to tako onda ja vas pustim. Hajde!*

(A határőr, mintegy önmagának mondta azt, hogy miután a magyar határőrök mindig várakoztatják a horvátokat, ezért most várakozzunk csak mi, magyarok is. Erre föl jegyeztem meg, hogy a túloldalon nemcsak a horvátok rostokolnak, hanem mi, magyarok is várakozni vagyunk kénytelenek. A határőr ezt hallva engedékennyé vált és közölte, hogy no, akkor ő most elenged bennünket, menjünk csak.)

Međugorjében sokszor voltam tolmács, amikor horvátról magyarra kellett fordítanom és viszont. A legnagyobb élmény akkor ért a kegyhelyen, amikor az egyik évben az esti nagymisén egy ferences atyával a főcelebráns mellett állhattam és felolvashattam az evangéliumot.

Ilyenkor a Rózsafüzért különböző nyelveken lehet mondani: általában magyarra szoktam váltani, hogy a mieink is értsenek valamit. Miután a Rózsafüzért horvátul mondják a mikrofonba, nagyon kell vigyáznom, hogy ne térjek át a magyarról a horvátra. Fatimában vettem észre, hogy mikor az Üdvözlégyet mindenki a saját nyelvén folytatta, akkor jómagam, ha nem figyeltem oda tudatosan, horvátra váltottam. Ebből is látszik, hogy horvát az anyanyelvem.

Táncra perdültek a kispapok

Međugorjében 1981-ben kezdődött a jelenés. Az első üzenet a békéről szólt: Legyen béke az emberek szívében, a családban és a nemzetek és népek között! Sajnos azonban az üzenetet nem vették igazán komolyan és tíz évre rá kitört a háború. Akkoriban Pakson voltam káplán, tehát közvetlenül nem találkoztam menekültekkel, de amikor hazautaztam szülőfalumba, akkor láttam egy-két odamenekült családot. Nagyon örültek, hogy olyan helyen vannak, ahol tudnak velük beszélni. Ruhát és élelmiszert gyűjtöttünk s több teherkocsival elküldtük nekik. Én odaadtam öltönyöm nadrágját, de a zakót meg akartam tartani, mert azt még nem híztam ki. Olvasva azonban Jézus felszólítását, mely szerint, akinek két ruhája van, az adja oda annak, akinek egy sincs, végül felajánlot-

tam a zakómat is. Utána nagy öröm és boldogság töltött el, hogy le tudtam győzni önzőségemet.

A mi horvát nyelvünk egy kicsit régiesebb, mint a most beszélt horvátországi köznyelv. Egyszer a győri szemináriumban a horvátországi Đakovo (magyarul Diakóvár) városából érkezett kispapok voltak nálunk. Igyekeztem választékosan fogalmazni, de az egyik horvát kispap arra kért: mondjam csak úgy, ahogy az előbb, mert értik. Otthon a nagymamáik is így beszélnek. Amikor visszaadtuk a látogatást Đakovóban, akkor bizony táncra is perdültünk és roptuk a kólót. Tanáraink és a magyar kispapok csak néztek, hogy milyen vidámak vagyunk mi, horvát kispapok.

Szintén kispap-élmény. Lengyelországban kirándultunk még 1987-ben, amikor az esti vacsorán a belsőségleves után vártuk a másodikat. De csak nem jött, pedig az asztalon volt villa és kés. Prefektusunk odaszólt nekem: Laci, te horvát vagy, kérdezd már meg, hogy mi lesz a második fogással! A pincérnőnek, kellő gesztikulálás közepette, a következőt mondtam: jísó hám-hám? Erre sarkon fordult és hozott nekem még egy tányér levest. Amikor ezt meglátták a többiek, kitört a röhej, a pincérnő pedig szó nélkül összeszedte a terítéket és nem kaptunk második fogást. Erre föl a prefektus kijelentette: ezekkel a szlávokkal nem megyünk semmire! Hirtelen válaszom így szólt: az atya menjen Finnországba, aztán értesse meg magát finnugor testvéreinkkel!

Kraljica krunice és Kraljica mira

Az azt megelőző években, hogy Szekszárdra helyeztek volna, nagy indíttatást éreztem arra, hogy a régi ima- és énekeskönyvekből összegyűjtsem az imákat és énekeket, amiket még imádkoztak, énekeltek a templomokban s használtak magánimádkozásnál is. A fiatalabbak ezeket azért nem tudták megtanulni, mert nem volt elegendő régi imakönyv, hiszen nagyon sokan a halottal együtt eltemették azokat is. Számomra nagy kaland volt ez a gyűjtés és szerkesztés. Sokat tanultam, nemcsak nyelvileg – melleleg a középfokú vizsgát is letettem –, hanem vallásilag is. Rácsodálkoztam az írott horvát nyelv szépségére és népünk vallásosságára. Egymás utáni két évben jelent meg az imakönyv. Az első a Kraljica krunice (Rózsafüzér királynéja) címet viseli, amit kítettünk a templomba közhasználatra. A következő évben a Kraljica mira (Béke királynéja) címmel keménykötésben is kiadtuk magánhasználatra. Nagy öröm volt látni, mennyire örültek azok, akiknek nem volt könyvük, hiszen ettől kezdve bekapcsolódhattak a liturgiába. Mert amíg egy nép a saját nyelvén imádkozik és énekel, addig nem kell félnie, hogy elveszíti a nyelvét.

Kilenc évet szolgáltam plébánosként hat Dráva menti horvát faluban s próbáltam nem csak a hitükben, hanem identitásukban és nyelvükben is erősíteni az ottaniakat. Amikor elhelyeztek Felsőszentmártonból, sem nekem, sem a híveknek

nem volt könnyű. Sírtunk-ríttunk... Éppen aznap volt a falunap és engem is meghívtak az esti kultúrprogramra. A rendezvény végén a színpadra invitáltak és megköszönték munkámat, majd kaptam egy horvát viseletbe öltöztetett babát. Én pedig elénekelttem a közönségnek az egyik kedvenc dalomat, mely arról szólt, hogy most itt hagyom a Dráva-mentét, a szülőföldemet.

Podravino moja mila
(Kedves Dráva-mentém)

Podravino moja mila, moj priljepi rodni kraj, ja iz tebe sad odlazim, više ti se na vraćam.

(Dráva-mente az én hazám, az én szép szülőföldem, én most tőled elbúcsúzom, vissza sose térek.)

Dravo, Dravo, rijeka Dravo pozdravi mi moje sve, pozdravi mi oca majku, samo moju dragu ne.

(Dráva, Dráva, Dráva folyó, üdvözzölj enyéimet, üdvözzölj apám-anyám, csak a kedvesemet ne.)

Jer je ona takva bila, da je drugog ljubila, lagala mi da bi zame život svoj izgubila.

(Mert a babám olyan volt, hogy más férfit szeretett, engem pedig hitegetett, hogy meghalna értem.)

A végén nagyobb tapsot kaptam, mint az összes fellépő együttvéve.

Fontosnak tartom hangsúlyozni: annak ellenére, hogy nekem horvát az anyanyelvem és a nemzeti-ségem, a hazám – az általam szeretett szülőhazám, melyért megküzdök – Magyarország.

Szeri Árpád

Elhunyt Csemer Géza

Az ember sohasem lehet bizonyos abban, hogy mely ötletei, gondolatai, cselekedetei élnek túl. Csemer Géza sem hitte, hogy – egy héttel a halála után –, s így is órákkal megelőzve a hivatalos közleményt „Gyászol a Pa-Dö-Dö” címmel jelenik meg az elhalálozását elsőként hírül adó információ a világhálón. Hogy az általa csak Ducikának és Bucikának nevezett énekesnők méltatják majd először a nyilvánosság előtt, felsorolva az együttes megalapítás körüli érdemeit (megemlítve azt a két dalszövegét is, amelyet számukra az indulásukkor írt). A megboldogult, mint a vitathatatlanul legtermékenyebb, s szinte egyedüli hazai cigány színpadi szerző, valószínűleg színházi érdemeit vélte maradandóbbnak...

Persze járt már így máskor is. Amikor 1996-ban a fővárostól átvehette a Budapestért díjat, őszintén bevallotta: Szegedről elszármazottként annyi mindent tett a csongrádi megyeszékhelyért, hogy azt hitte, szülővárosától fog majd efféle elismerést kapni. „Nos, hát úgy látszik, tényleg senki sem lehet próféta a saját hazájában” – ütötte el tréfával a némi csalódással elegyes megilletődöttségét.

1944. július 18-án ott született a szőke Tisza mentén, egy polgárosodott szegedi muzikus cigány családba. Nagypja jeles cigányprímás volt, de a család szélesebb atyafiságában is minden férfi a zenélésből élt. Apai ágon (erre különösen büszke volt) Dankó Pistát is néhai rokonai közt tudhatta. Neki valahogy mégsem mutatkozott tehetsége a hangszerekhez, bár a zenei műfajok mindig körülölelték. Sikeres gimnáziumi éveit a szegedi bölcsészkaron szerzett diplomát, de középiskolai tanári állását rövidesen színházira cserélte. Operaházi segédrendező, dramaturg, forgatókönyvíró, rendező, később pedig színpadi szerző lett belőle.

Nyári Gyula felvétele

Bántóan kevesen tartották számon róla, hogy ő is az 1970-es évek legelején kibontakozó roma öntudatra ébredés „nagy nemzedékének” kiemelkedő alakja volt. 1971 és 1973 között telt házakkal ment a

budapesti Irodalmi Színpadon az általa összeállított eredeti cigány folklórválogatás – a *Hej, cigányok!* –, amelyben olyan népszerű művészek léptek fel, mint Voight Ági, Lukács Sándor, Harsányi Gábor, Császár Angéla, Juhász Jácint, Pege Aladár és Szakcsi Lakatos Béla. 1973-ban ugyancsak ő állította össze – ő is rendezte – az Egyetemi Színpad „Ének cigányokról” című, a műfajhoz képest nagy előadásszámot megélt irodalmi műsorát.

1974-ben a Fővárosi Operettszínházban mutatták be Csemer Géza–Szakcsi Lakatos Béla musicaljét, a *Piros karavánt*, amely a *Cigány élet és vízió* alcímet viselte. A mű az oláh cigányok életéről szólt. Egy évvel később már egy újabb közös művet, az Egyszer egy cigánylány című rock-mesejátékot vitték színre a Pécsi Nemzeti Színházban.

A jól bevált szerzőpáros 1984-ben jelentkezett újabb cigány tárgyú darabbal, a *Cigánykerékkel*, ami a hazai romákat saját felelősségükkel is szembesítette. 1993-ban a Veszprémi Petőfi Színházban volt az ősbemutatója Csemer Géza Dankó Pista című színművének, amely – lerombolva a korábban ismert romantikus Dankó-képet –, a nyomorúsággal küszködő és dicsősége teljében is sokszor vergődő, hűs-vér nótaköltőt láttatta. Csemer egyébként egy egész regényes monográfiát (Szögény Dankó Pista) és két rádiójátékot is írt a legendás elődről. Az ő nevéhez fűződik egyébként az ötvenévnapi szünet utáni első, s mindezidáig utolsó magyar nagyoperett – a *Hegyi Aranka*, cigány születésű magyar primadonna életéről szóló – *Dobostorta* is. Szövegkönyvéhez 1996-ban szintén a jó barát: Szakcsi Lakatos Béla alkotott zenét. Ugyanaz évben mutatták be Csemer *Czinka Panna* című darabját is. Két drámai erejű egyfelvonásosával, az egykor jobb napokat látott, polgári sorból lecsúszó cigány Kece-nővérek öreg napjairól szóló „Löffler bolt, az a régi, szép” és az ötvenes évek nyomorával dacoló falusi környezet cigányainak keserű sorsát felvonultató „Dögégető” egyaránt mélyebb alkotói indulatainak felszínre törése volt.

Regényt (C-betűsök), rockoperát (Bestia), mesejátékokat (pl. Négy lópatkó, Csulanó a derék vitéz), de irodalmi forgatókönyveket is írt. Ezek közül a *De victus vincit* címen *Nemeskürty István*nal együtt alkotott és a *Pejo Róbert*tel közös *Dallas Pashmende* a legkiemelkedőbb. Az utóbbit a rotterdami CinemArton 2003-ban a legjobb forgatókönyvek közé választották. A Magyar Rádió számos hangjátékát mutatta be (Forintos doktor, Eltörött a hegedűm, Bihari János, 36. Rácz Laci, Dankó Pista stb.). Ő írta meg a Rajkó

Zenekar történetét és Hegyi Aranka részletes életrajzi kötetét is.

A 80-as években cigány klubot, 1994-1997 között roma közművelődési intézményt vezetett: a budapesti *Napházat*, melynek könyvsorozatát, a *Napház Könyveket* is szerkesztette. A *Reneszánsz Roma Műhely Alapítvány* és a *Cigány Színházi Társulás* irányítója, rendezője volt, s egy ideig a Rádió-C munkájában is részt vett.

Már ifjú éveitől kezdődően a roma életek és ételek álltak érdeklődése középpontjában. Nemcsak a felmutatható sikeres hazai cigány életutak, hanem a sajtóságos roma ételreceptek közismertté tételét is küldetésének érezte. Ő tekinthető az első magyarországi roma gasztronómusnak. Először a *Habiszti* címen kiadott cigány almanachjában (1994) mutatta meg ezt az oldalát, s a romák étkezési kultúráját. A sort a *Cigány ételkönyv* (1999), a *Legfinomabb cigány ételek* (2003) és a *Cigányok főzje* (2008) követte. Ezek, valamint a híres Fészek Klubban a receptjei és iránymutatása alapján évről évre megrendezett cigány ételfesztiválok bizonyították, hogy otthon van az inyesmesterségben is.

Nagyon sokoldalú művész és cigány/roma ügyek iránt végtelenül elkötelezett példaadó értelmiségiként élte életét. Számtalan ok lett volna ünnepelni, érzetelni vele, hogy mennyire fontos. A *Magyar Köztársaság Ezüst Érdemkeresztje* volt egyetlen állami elismerése, aminél lényegesen többre tartotta azt, hogy 2006-ban a budapesti *Belváros-Lipótváros díszpolgárává* választották.

A rendszerváltástól sokat remélt, de az sem személyes életében, sem közössége sorsában nem azt hozta, amit várt. Fájdalomként, vagy ahogy ő használta a szót „fájdalmasságként” élte meg, hogy nem kapta meg a neki kijáró publikálási lehetőségeket, a jóval nagyobb színpadi jelenléte, s a romák felemelkedése élményét. Hogy nem áradt felé az a szeretet, amelyet nagyon is kiérdemelt, s amire rettentően éhezett. Bár mindig markánsan megfogalmazta és egyáltalán nem rejtette véka alá meggyőződését, mindvégig kívül maradt, kívül rekedt az irodalmi és politikai szekértáborokon.

Noha az első szalagcímek némelyikének téves közlése szerint 87 évesen szenderült az öröklétbe, valójában csak a 68. évét élte. Dolgos, de többségében keserű évek voltak mögötte.

Január 27-én a Farkasréti temetőben kísérték az utolsó útjára.

Hegedűs Sándor